

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.8>

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ЗАСАДИ
МОЛОДІ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ
ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
В УТВЕРДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, МОВИ, ГІМНУ, ПРАПОРА:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Туряниця В.В.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0009-0000-9791-3428*

Туряниця В.В. Політико-правові та державотворчі засади молоді Підкарпатської Русі періоду Першої Чехословацької Республіки в утвердженні української ідентичності, мови, гімну, прапора: досвід для України.

Авторка, обравши один із періодів в історії розвитку українського молодіжного руху на своїх етнічних землях, що входили до складу різних іноземних державних утворень, стверджує, що дане дослідження має, без перебільшення, в наш час як методологічне, науково-теоретичне, так і безпосередньо повчально-виховне та практичне значення для молоді незалежної України з метою її збереження і подальшого поступу держави, активної участі сучасної молоді у державотворчих процесах та використанні історичного досвіду своїх попередників, а саме: постановці завдань у вирішенні проблем національно-патріотичного виховання, захисту своїх прав, участі молодіжних організацій та об'єднань у захисті статусу мови як офіційної/державної української мови, історії, культури і традицій рідного народу.

Тема дослідження, зауважує дослідниця, вибрана не випадково. Вона є співзвучною нашій сучасності і залишається актуальною на даний час політичної турбулентності, багатовекторної політики неоднозначного ліберального спрямування щодо захисту національної гідності, честі, гордості, національного суверенітету, самоідентифікації, мови, її правового статусу, функціонування та інших атрибутів державності.

В основу аналізу даного дослідження лягла ідейно-організаційна, суспільно-політична та культурологічна діяльність об'єднання народовецької Підкарпатської Русі у міжвоєнний період, період доби перебування краю в складі Першої Чехословацької Республіки. Саме завдяки демократичним перетворенням у новоутвореній державі масово почався зароджуватися і розвиватися молодіжний рух у різних напрямках.

У цей час з'являється значна кількість громадських організацій та об'єднань. Серед них, доводить дослідниця, вирізняється своєю діяльністю у вирішенні проблем багатоаспектного життя, що існували в даний період, рух народовецької молоді.

Науковиця на основі аналізу ухвалених рішень з'їздами народовецької молоді розкрила сутність проблем, до вирішення яких мала безпосередній стосунок: політико-правових, державотворення, мови та її статусу, національної самоідентифікації, державотворчих процесів щодо утворення власної держави.

Комплексний аналіз дав можливість зробити чіткі об'єктивні висновки, розкривши актуальність досвіду для сучасної України, збереження її як суверенної держави та подальшого удосконалення державотворення.

Ключові слова: Перша Чехословацька Республіка, Підкарпатська Русь, автономія, молодь, громадські організації та об'єднання, молодіжний рух, державотворчість, мова, правовий статус, самоусвідомлення, утвердження української ідентичності.

Turyanitsa V.V. Political, legal and state-building principles of the youth of Subcarpathian Rus' during the period of the First Czechoslovak Republic in the establishment of Ukrainian identity, language, anthem, flag: experience for Ukraine

The author, choosing one of the periods in the history of the development of the Ukrainian youth movement in her ethnic lands, which were part of various foreign state entities, claims: this study has, without exaggeration, in our time both methodological, scientific-theoretical, and directly educational and

practical significance for the youth of independent Ukraine with the aim of its preservation and further progress of the state active participation of modern youth in state-building processes and the use of the historical experience of their predecessors, namely: setting tasks in solving the problems of national-patriotic education, protecting their rights, participation of youth organizations and associations in protecting the status of the language as the official/state Ukrainian language, history, culture and traditions of the native people.

The research topic, the researcher notes, was not chosen by chance. It is consonant with our modernity and remains relevant at the moment of political turbulence, multi-vector policy of an ambiguous liberal direction regarding the protection of national dignity, honor, pride, national sovereignty, self-identification, language, its legal status, functioning and other attributes of statehood.

The analysis of this study was based on the ideological-organizational, socio-political and cultural activities of the association of Narodovets Subcarpathian Rus in the interwar period, the period of the region's stay as part of the First Czechoslovak Republic. It was thanks to democratic transformations that the youth movement in various directions began to emerge and develop en masse in the newly formed state.

At this time, a significant number of public organizations and associations appear. Among them, the researcher proves, the movement of people's youth is distinguished by its activity in solving the problems of multifaceted life that existed in this period.

Based on the analysis of the decisions made by the people's youth, the scientist revealed the essence of the problems to which she had a direct relationship: political and legal, state formation, language and its status, national self-identification, state-building processes regarding the formation of her own state.

A comprehensive analysis made it possible to draw clear objective conclusions, revealing the relevance of the experience for modern Ukraine of preserving it as a sovereign state and further improving state formation.

Key words: First Czechoslovak Republic, Subcarpathian Rus, autonomy, youth, public organizations and associations, youth movement, state-building, language, legal status, self-awareness, affirmation of Ukrainian identity.

Актуальність дослідження та його практичне значення як джерела досвіду. Історія розвитку людства взагалі та конкретних націй засвідчує вагому роль молоді в державотворчих процесах, виборювання своєї національної приналежності та основних ознак-символів власної держави.

Підтвердженням цього є і роль української молоді, яка за історичних обставин, що склалися на міжнародній політичній арені, проживала на своїх етнічних землях, що входили в різні періоди історії до складу різного типу іноземних державних утворень.

Не є винятком у цьому плані й молодь Підкарпатської Русі, що на правах автономії увійшла після Першої світової війни до складу Першої Чехословацької Республіки. За цей міжвоєнний період молодіжний рух у різних формах утворень набув у краї активної діяльності, чіткого спрямування в напрямі самоідентифікації молоді та населення, статусу мови, її функції в краї як автономної частини новоутвореної держави.

Молодіжний рух визначав чітко свої завдання, а відповідно до них окреслював спільні дії в досягненні спільної мети. Вся робота проводилася у відповідності дотримання правових норм наявної законодавчої бази. Про це засвідчують документи з'їздів народовецької молоді, що відбулися 1929 року в Ужгороді та 1934 в Мукачеві.

Зміст, прийнятих з'їздами народовецької молоді рішень, був актуальний не тільки на той історичний доленосний час. Чимало пунктів, нажаль, не втратили свого значення для частини молоді, політиків і державних очільників різного роду в незалежній Україні. Наш ворог вибрав принцип "какая разніца" і розпочав війну з метою знищення української нації через усвідомлення своєї національної ідентичності, історії, культури, традицій та атрибутів державності - мови, прапора, гімну, а також віри й армії.

Саме офіційно ухвалені на них документи і лягли в основу комплексного аналізу нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у наступному: розкрити сутність боротьби молоді за свої фундаментальні природні права; проаналізувати ідейно-політичні вимоги народовецької молоді у міжвоєнний період; поширити досвід та його результати для використання сучасною українською молоддю в роботі своїх молодіжних рухах і організаціях.

Здійснити комплексний аналіз у напрямках: захисту своїх прав, свобод та інтересів; реалізації потреб молоді у політичній, державотворчій, соціальній, економічній, культурній та інших сферах; участі у формуванні державної молодіжної політики на рівні пропозицій, програм і підготовки проєктів законів.

Сучасні молодіжні утворення як формалізовані об'єднання, мають сьогодні більш підготовлену молодь і відповідно й значний потенціал, а суверенна і незалежна Україна вдосконалене вітчизняне законодавство та уроки і досвід своїх попередників у часопросторі.

Сьогодні перед молоддю стоїть велике завдання і випробування: брати активну участь у збереженні та подальшій розбудові вільної, незалежної, суверенної, демократичної, правової та унітарної соборної України, враховуючи історичний досвід і сучасний стан держави Україна.

Ступінь дослідження проблеми. На сьогодні вона не розкрита в обраному нами напрямі з різних об'єктивних причин: державної політики Чехословаччини щодо українського національного відродження; продовження її здійснювала і хортиська Угорщина, анексувавши територію Карпатської України; відтак, до утворення незалежної України, на неї було накладено табу в радянський час.

Доступ до фондів архівів був заборонений. Інформацію про рух народовецької молоді подавала газета "Свобода". Прийняті ухвали на другому з'їзді надрукував журнал "Пробоем", який у радянський час не був доступним у бібліотеках.

У міжвоєнний період теми самого руху, як явища, та його організаційного розвитку торкалися Ю. Хіра, М. Кушніренко, С. Росоха, М. Лелекач, В. Гренджа-Донський та деякі інші. У незалежній Україні аналіз даних рухів досліджували Н.Ребрик, Н.Баяновська та інші.

Виклад матеріалу. Закарпаття протягом багатьох років під різними назвами входило до складу королівської Угорщини та дуалістичної Австро-Угорщини. За цей період автохтони зазнали не тільки різних політико-правових утисків, а й нещадної асиміляції. Русини-українці, котрі мали чимало назв: русини, угороруси, карпаторусини, угорські русини, австрійські русини, руснаки, русські і тому подібне. Все це відбувалося системно: продумано, цілеспрямовано в різних напрямках життєдіяльності української частини українського народу, що з різних історичних причин знаходився під юрисдикцію даних державних утворень.

За наслідками результатів Першої світової війни - розпаду імперій та утворення нових держав русини-українці як і більшість слов'янських народів, котрі входили до дуалістичної імперії Габсбургів, набули право на самовизначення. На перехресті цих історичних подій постали нелегкі питання: «Куди йти далі?». Про повернення назад, які б обіцянки не були з боку Угорщини, навіть прагнення надання автономії русинам-українцям в останній час розпаду імперії, мови не могло бути. Гаслом стало «Ніколи назад!».

Населення краю взагалі та молодь краю зокрема відчули переваги новоутвореної демократичної держави - Першої Чехословацької Республіки, до якої на правах автономії увійшов край під назвою Підкарпатська Русь. Особливо це стосується організації молодіжних утворень та зміст їх роботи.

Чимала роль у вихованні молоді належала українському Пласту, що був утворений у краї вже 11 грудня 1921 року у приміщенні теперішньої Берегівської української гімназії. Прикро, що цей рух сьогодні не знайшов поширення на теренах України в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Пластовий, скаутський напрям засвідчив свою ефективність. Він забезпечує громадянську освіту молоді під керівництвом пластових керівників, скаутлідерів за пластовим або скаутським методом, освітньою (навчальною) програмою.

Хоча актуальність даного напрямку, його організація, особливості державної підтримки пластового, скаутського руху чітко визначені спеціальними Законами України [1,2]. Про знання, вміння, сучасні навички пластунів засвідчують сьогодні їх успіхи в нинішній війні проти ворога, можливість зберегти своє життя.

Уся робота проукраїнської молоді давала про себе знати в новоствореній державі вже з перших років її існування. Вирішення проблеми української молоді на Підкарпатській Русі ставили студенти, які навчалися в різних вузах Чехословаччини і утворили Союз студентів Підкарпатської Русі в Празі. Одним із них був майбутній медик А. Брацайко, котрий вже напередодні нового 1922 року звернувся до Президента країни Т.Г. Масарика з проханням вирішити мовне питання в автономному краї держави. У надісланому Т. Масарику документі засуджувалася русифікація краю та ставлення до загальнонаціональних постатей Т.Г. Шевченка, І.Я. Франка, просвітителів і будителів русинів-українців Підкарпатської Русі. До речі, президент був знайомий з І. Франком і добре знав його позицію і погляди на національне відродження русинів-українців по спільній роботі в парламенті Відня.

Формування свідомості молоді, її самоідентифікації та активності в політико-правовому житті краю і держави показали два з'їзди народовецької молоді краю. Саме на молодіжних форумах було знаміфестовано позицію молоді щодо національної єдності з багатомільйонним українським народом та процесом творення власної держави.

Перший з'їзд піддав аналізу прогалини, недоробки, упущення у роботі з молоддю та намітив нові завдання щодо подальшого поступу молодіжного руху.

Як зазначає у своєму листі Ю. Хіра до редакції журналу "Пробоем" один із учасників молодіжного руху, зокрема пластунів Торговельної академії в Мукачеві, першим публічним виступом нашої молоді був її перший з'їзд, що проходив 1929 року в Ужгороді. Саме на ньому було зманифестовано нашу національну єдність з 45-ти мільйонним українським народом [3].

У схваленому з'їздом документі Заяві зазначено: "Проголошуємо всьому культурному світові, що ми, підкарпатські русини, є частиною великого українського народу, та що наша мова і література була, є і буде та ж сама, що і наших братів з того боку Карпат. Проголошуємо, що всілякі стремління, щоби сфабрикувати з нас якесь окремішне плем'я і тим відірвати нас від матерних земель, будемо всіма силами поборювати і звизаємо, щоб назву "русин-українець" завжди і всюди уживати" [4].

Молодь чітко і лаконічно висловила свою позицію щодо національної ідентичності, приналежності до історії, культури рідного українського народу. За різними даними у роботі з'їзду взяло до 1200 чоловік. Серед них були і провідні діячі краю, зокрема Августин Волошин, який наголосив про необхідність "запалити світло народної свідомості в кожному і найменшій руській селі" [5].

Другий з'їзд народовецької молоді став етапним у національним спрямуванні за свої права, а також прикладом української орієнтації для різних громадських утворень і їх згуртованості навколо української ідеї. Це був новий поступ молоді за права і національну незалежність всупереч угорським, русофільським і чеським наративам, що русини не є українцями. За твердженням уже названого автора опублікованого листа, "нині переживаємо новітню добу організування молоді під прапором націоналізму. Будемо мати успіх чи ні, це буде залежати в повні від нас, чи ми вже дозріли до того... Для нас це переломний момент у нашому національному житті. Ми переконалися, що ми на правильній дорозі. Нашим кличем є – "Добро і Честь Народу понад все", що ми думаємо досягнути через відповідну організацію наших національних сил. А ця сила, віра і хотіння приведе наш народ до кращого майбутнього" [3].

Пропатріатичне спрямування та націєтворчі засади в подальшій роботі молодіжного руху засвідчують ухвали другого з'їзду народовецької молоді, що охоплювали комплекс наріжних проблем. Їхній зміст викладений у п'яти блоках. 1. загальні; 2. політичні; 3. соціально-економічні; 4. політичні; 5. фізично-виховні.

Актуальними вони були не тільки на той час, а на жаль, чимало пунктів резолюції не втратили свого значення і в сьогодиншній незалежній Україні як для молоді, старшого покоління громадян, так і політиків і держслужбовців.

На даному зібранні народовецької молоді було визнано "зріст визвольної ідеології та посилення чинної боротьби проти всіх ворогів на всіх українських землях за досягнення найвищого національного ідеалу" [6].

Акцентувалося на вшануванні пам'яті "тих, хто за волю і честь українського народу віддав свою кров і своє життя". Засуджувалися спекуляції з боку держави щодо надання автономії краю.

Сьогодні, коли Україна захищає себе від багатовікового ворога, актуально звучать застереги, що "український народ ніколи не погодиться з актами, створеними поза його волею" та "відкидає з обуренням міжнародну торгівлю землями українського народу, польсько-угорські ревізіалістичні посягання на них", бо "єдиним господарем Підкарпаття є український народ".

Серед 16 політичних ухвал актуальними сьогодні є заклики "порвати з пасивністю, спокоєм, рабським страхом, сумом і плачем", а натомість "плекати в собі дух боротьби, динамізму, активності", бо "Москва найзлочиннішими засобами намагається зламати силу українського народу та його могутню волю до власної державності".

Важливими завданнями, що їх висунув молодіжний з'їзд були і залишаються в певній мірі такі: український народ має покласти край кривдницькій роботі московсько-угорських наймитів, підтримуваних чужинцями, що обіймають місця на різних рівнях влади. З'їзд засудив політику чиновників, які прагнуть штучно створити з українців якусь окрему "підкарпатську націю". Така політика є ворожою інтересам українського народу, а тому завданням є "негайне створення організації, що буде заступати незалежну українську політику в напрямі утвердження загальнонаціонального гімну, прапора, мови, усунення з адміністративного апарату чужого елементу московських емігрантів, що на українській землі працюють проти українського народу та заміни їх українським". З цієї метою необхідно ввести в усі органи державної влади на Підкарпатті українську мову і надати їй статусу державної мови та обов'язкового вживання її.

Розширені завдання культурного розвитку краю лягли на самобутню українську національну канву, яка відкидає московську, угорську чи іншу асиміляцію.

Усвідомлюючи важливість цього напрямку роботи як органічного чинника культурного і загальнонаціонального поступу визначив велику роль у цьому української мови і літератури, історії, фольклору, звичаїв і традицій в усій системі освіти, будівництво закладів із урахуванням чисельності українського населення та його потреб. Важливим домаганням було переведення навчання в усіх школах з російською мовою навчання на мову українську. Актуальною проблемою та вимогою її вирішення централь-

ною владою Чехословаччини було заснування українського університету та української політехніки в Ужгороді, перенесення і належної розбудови Українського вільного університету, Українського високого педагогічного інституту в Празі й Української господарської академії в Подєбрадах.

Не зважаючи на демократично-правові основи новоутвореної Чехословацької республіки урядова політика у мовному питанні, шкільництві підкарпатських меншин засуджувалася бо це було опертя для проведення чехізації автономного краю.

Не оминув з'їзд і важливість релігійного та фізичного виховання, спорту, як потреб української нації.

Висновки. Народоверхня молодь різного соціального стану Підкарпатської Русі стала органічною складовою синергетичної сили потужного політико-правового руху українського націотворення - самоідентифікації та розбудови власної держави. Це був період активної діяльності національно свідомої молоді за вдосконалення наявної системи з метою отримання автономії, що була визначена міжнародними правовими документами на рівні Конституції Чехословацької республіки, а також вирішення тих завдань, що наближали до утворення власної держави - демократичної, правової, суверенної та незалежної.

Молоде проукраїнське покоління стало однією з рушійних сил за утвердження української ідентичності та українського державотворення на засадах верховенства права в політиці, виборчій системі, соціально-економічному, культурно-освітньому поступу свого народу.

Молодь за цей період пройшла школу політико-правової боротьби, ідейного загартування і глибокого усвідомлення на шляху національно-визвольних змагань, своєї приналежності до українського народу, змінивши архаїчну назву "русин" на горде "українець". Правда, як засвідчує реальність воєни українського народу і деякі "предводителі народу" як свої, так і закордонні прагнуть повернути сучасну молодь у вік рабства, безправності, а край в землю "без імені", "джунглі у центрі Європи". Робиться це сьогодні за допомогою використання різних гібридних і науково безсилим та давно відомих теорій. Саме їх у своїх цілях використовують для своєї меркантильної мети також деякі політики та державні особи.

Роки перебування Підкарпатської Русі у складі Першої Чехословацької Республіки та уроки цього часу дали себе в знаки: автохтонне населення, старше і молодше покоління, здобуло після довгоочікуваної автономії своє державне утворення – Карпатську Україну зі своїми національними атрибутами - мовою, гімном, прапором і гербом. Це був і є добрий приклад для сьогоднішнього етапу розвитку України, зокрема для молоді, котра тоді й сьогодні усвідомлено стала на захист своїй землі, своєї Батьківщини, її історії, мови, віри як сакральних ознак своєї неповторної ідентичності та приналежності до загальнолюдської цивілізації.

Як справедливо зазначає один з очевидців подій державотворення, "два різні почуття викликають у нас спогади про березневу трагедію Карпатської України. З одного боку якийсь пригноблюючий і болючий смуток, а з другого - гордість за життєздатність цієї малої гілки великого українського народу, та й збройна оборона національної честі наповнює нас самовпевненістю і ми готові з новою надлюдською енергією стати далі до боротьби за Велику Ідею. Можемо бути гордими, що довели всім народам світу, що Україна є, і Україна буде, бо чесні лицарські сини не дозволять стоптати її святості [7]".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України "Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового скаутського руху" від 17 грудня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 15, ст. 94.
2. Закон України "Про позашкільну освіту" від 22 червня 2000 року № 1841-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2000, № 46, ст. 393.
3. З листів. Пробоєм. Прага, 1935. № 1-2. С. 83-85.
4. Заява народовецької молоді, прийнята на Першому з'їзді. Свобода, 1929, 25 липня.
5. Заява народовецької молоді, прийнята на Першому з'їзді. Свобода, 1929, 25 липня.
6. Резолюції II З'їзду народовецької молоді Підкарпаття, що відбувся 1934 р. в Мукачеві. Пробоєм. Прага, 1934. № 7. С. 100-103.
7. Тучак А. Карпатська Україна в лабетах корони святого Стефана. Пробоєм. Прага. 1939 р. № 15. С. 150.